

KUR'AN'I
ANLAMA YÖNTEMİ
(Tefsir Usulü)

Mustafa İslâmoğlu



DÜŞÜN YAYINCILIK

*Vahiyde inşa olmuş
bir neslin özlemiyle...*

İÇİNDEKİLER

SÖZ BAŞI	11
----------------	----

BİRİNCİ BÖLÜM BAĞLAM

1.1. DIŞ BAĞLAM (BÜYÜK NÜZUL SEBEBİ)	19
1.1.1. Nüzul Ortamı	20
1.1.1.1. Cahiliyye Arabistanı ve Mekkesi	24
1.1.2. Nüzul sebepleri	31
1.1.3. Nüzul sebeplerinin sorunları	33
1.2. İÇ BAĞLAM (TERTİP)	37
1.2.1. Kur'anın tertibi	37
1.2.1.1. Surelerin nüzul tertibi	38
1.2.1.1.1. İlk nüzul tertipleri ve gerekçeli nüzul tertibimiz	41
1.2.1.1.2. Zor soru: Hangi tertibe göre okumalı?	45
1.2.1.1.3. Kur'an "mukaddes kitap" mı, "hayat kitabı" mı?	48
1.2.1.2. Surelerin Mushaf tertibi	51
1.2.1.2.1. Sureler arasında anlam bağı kurmak	55
1.2.2. Ayetlerin tertibi	57
1.2.2.1. Parçacı mantığın zararları	58
1.3. MEKKÎ VE MEDENÎ KUR'AN	61
1.3.1. Mekkî ve Medenî üslubun özellikleri	63
1.3.2. Mekkî'de Medenî, Medenî'de Mekkî ayetler sorunu	64

İKİNCİ BÖLÜM

VAHİY

2.1. VAHİY NEDİR?.....	71
2.1.1. Kur'an'da vahiy	74
2.1.2. Vahye dair izah denemeleri	76
2.1.2.1. İlahi vahiy ile şeytanî vahiy nasıl ayırt edilir?	79
2.1.2.2. Gerçek peygamber sahtesinden nasıl ayırt edilir?	82
2.2. KUR'AN NEDİR, NE DEĞİLDİR?.....	85
2.2.1. Kur'an'ın dili: Arşın dili mi-arzın dili mi?.....	87
2.2.2. Kur'an'ın ilahi kelimeler olmasının delili nedir?	91
2.2.3. Kur'an'ın nitelikleri nedir?.....	93
2.2.3.1. İnşa edici bir özne olarak Kur'an	97
2.2.3.1.1. Hadis ve 'sünnet'in öznesi olarak Kur'an	99
2.2.3.1.2. Özne Kur'an'ın nesneleştirilme süreci.....	101
2.2.4. Kur'an'ın amacı nedir?	105
2.2.4.1. 'Ayet' olan Kur'an'dan 'mucize' olan Mushaf'a	107
2.2.4.1.1. Sıfır mucizeden üç bin mucizeye nasıl çıkılır?	113
2.2.4.1.2. İcazu'l-Kur'an sorunu ve 'mucize' meselesi	117
2.2.4.1.3. Kur'an'ın nesi 'mucize'dir?	119
2.2.4.1.4. Kur'an şiire muhtaç değildir	122
2.3. KUR'AN'IN MADDİ UNSURLARI.....	127
2.3.1. Kur'an'da her şey var mıdır?	130
2.3.2. Kur'an'ın içeriği ve ana konuları	132
2.3.2.1. Kur'an kıssaları	135
2.3.3. Kur'an nesilden nesile taşınırken nasıl korundu?	141
2.3.3.1. Kur'an, Nebi yaşarken yazılmış ve toplanmıştır	143
2.3.3.2. Sahabe'nin Mushaf'ı düzenlemesi	145
2.3.3.3. Kur'an'a gölge düşüren rivayetler	148
2.3.4. Mushaf yazımının gelişim süreci	152

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ANLAM

3.1. KUR'AN'IN ANLAMıyla BULUŞMAK.....	161
3.1.1. Akıl ve Kur'an	161
3.1.2. Kur'an'ı anlamaya dair	163

3.1.2.1. Pasif iyiden aktif iyiye, hasenât'tan sâlihât'a	164
3.1.2.2. Kur'an anlamı olan bir hitaptır	167
3.1.2.3. Kur'an'ı anlamak farzdır	168
3.1.2.3.1. Kur'an'ı anlamak ilahi muradı anlamaktır	172
3.1.2.3.2. Kur'an korunmayı değil anlaşılmayı talep eder	174
3.1.2.3.3. Anlama dönüş ilâhi tenezzüle teşekkürdür	177
3.1.2.4. İlk Kur'an neslinin Kur'an'ı anlama çabası	179
3.1.3. Kur'an'ı nasıl okumalı?	182
3.1.4. Kur'an okumanın şartı var mıdır?	185

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

DİL-LAFİZ-MANA-MAKSAT

4.1. DİL	193
4.1.1. Dillerin kökeni ve Arap dil okulları	193
4.1.2. Arap dili beşeri mi, ilahi mi tartışması	197
4.1.3. Arap dilinin artıları ve eksileri	202
4.1.4. Nahiv ve belagatin birbirinden kopuş süreci	203
4.2. LAFİZ	209
4.2.1. İsimlere dair birkaç not	210
4.2.2. Fiillere dair birkaç not	215
4.2.3. Edatlara dair birkaç not	217
4.2.4. Kıraatlar ve kıraat farklılıkları sorunu	222
4.2.5. Lafzın ideolojileştirilmesi ve lafızcılık	227
4.2.5.1. Kur'an'ın zahiri, batını, haddi, matlaı nedir?	229
4.3. MANA	235
4.3.1. Anlama yöntemleri ve delalet bahsi	236
4.3.2. Kur'an'da söz sanatları ve sembolik dil	239
4.3.2.1. Lafzın ihmal edilmesi ve batını yorum	242
4.3.2.2. Muhkem ve müteşabih	246
4.3.2.2.1. Müteşabihin kısımları ve yorumu	252
4.4. MAKSAT	255
4.4.1. Maksadı tesbitte yöntem sorunu	257
4.4.2. Maksadı tesbitte tümevarım yöntemi	259
4.4.3. Maksat eksenli okuma ve anlama örnekleri	262
4.4.3.1. Maksat eksenli okumaya dair üç örnek	265
4.4.3.2. Maksat eksenli okumanın avantajları ve riskleri	274

BEŞİNCİ BÖLÜM

YORUM

5.1. ANLAMIN YOLCULUĞU VE YORUM	279
5.1.1. Her anlama aynı zamanda bir yorum faaliyetidir	282
5.1.2. Yorumu nasıl isimlendirmeli?	284
5.1.2.1. Tefsir: Açıklama	286
5.1.2.2. Te'vil: Yorumlama	289
5.1.2.3. Tezekkür-tedebbür-taakkul-tefakkuh-tefekkür	291
5.1.2.3.1. Reysiz tefsir olur mu?	293
5.1.3. Aşırı yorum	297
5.2. KLASİK YORUM VE SORUNLARI	303
5.2.1. Yöntem sorunu	303
5.2.2. Nesh sorunu	304
5.2.3. İsrailiyyat ve Mesihyyat sorunu	309
5.2.3.1. Diğer dinlerden Müslüman kültürüne geçenler	314
5.3. ÜÇ YORUM TARZI VE ÜÇ BİLGİ SİSTEMİ .	321
5.3.1. Burhani yorum ve eleştirisi	322
5.3.2. Beyani yorum ve eleştirisi	326
5.3.3. İrfani yorum ve eleştirisi	331
5.3.3.1. Ebcet/cifr üzerinden hurufilik, hurafe, tahrif	337
5.4. DOĞRU YORUMUN İLKELERİ	345
5.4.1. Kur'an, Kur'an'ın en iyi müfessiridir	345
5.4.2. Allah Rasulü Kur'an'ın mübeyyinidir	347
5.4.2.1. Allah Rasulü'nün beyan örnekleri	351
5.4.2.2. Hz. Rasul şeriat koyucu değil şeriata uyucudur	353
5.4.2.3. Helal ve haramı kim koyar?	355
5.4.2.4. Kur'andaki "Allah ve elçisi" kalıbı ne söyler?	358
5.4.3. Sünnet kavramının serüvenine dair	361
5.4.3.1. Rasulün örnekliğine (sünnete) bakış sorunu	366
5.4.3.2. Hadis ve sünnet Kur'an'a arz edilmelidir	370
5.4.4. Hiçbir yorum mutlaklaştırılmaz	376
5.4.5. Hayat ve insan sebep, Kur'an sonuçtur	378
5.5. YORUMUN TARİHİ VE TEFSİRLER.	385
5.5.1. İlk Kur'an neslinin Kur'an yorumuna katkıları	385
5.5.2. İkinci neslin Kur'an yorumuna katkıları	388

5.5.3. Tefsirler: Meziyetler ve zaaf lar	391
5.5.4. Yorum ve eleştiri.	398
5.5.4.1. Tarihselci yaklaşıma eleştirel bakış.	399
5.5.4.2. “şeriatın ümmiliği” tezine İbn Ařur’un eleştirisi	403
5.5.4.3. Yorumda yenilikçi yöneliřler.	404
5.6. TERCÜME VE MEAL	409
5.6.1. Kur’an tercümelerinin tarihine dair	409
5.6.2. Bir meal çalışmasının ilkeleri.	414
5.6.2.1. Ya bir usulü olmalı ya da bir usule tabi olmalıdır.	414
5.6.2.2. Meal çevirisinde metne sadakat esas olmalıdır.	417
5.6.2.3. Meal açıklamalı ve notlu olmalıdır.	419
5.6.2.4. Meal, İşlam ilim mirasını yok saymamalıdır.	420
5.6.2.5. Mealde iki dil arasında eř deęerlilik gözetilmelidir	422
5.6.2.6. Kaynak dildeki ses, hedef dile taşınmalıdır.	423
5.6.3. Mealler arasındaki farklılıklara yaklaşım	423

SÖZ BAŞI

Biz insanlara kelamı ile tenezzül buyuran, rahmet ve şefkatinin eseri olarak bizi gök sofrasından doyuran âlemlerin Rabbine sonsuzca hamdederek gireyim söze...

“Dünyada en çok okunan kitap hangisidir?” diye sorulsa, tereddütsüz “Kur’an’dır” derim.

“Dünyada en az anlaşılan ve yaşanan kitap hangisidir?” diye sorulsa, yine tereddütsüz “Kur’an’dır” derim.

“Dünyada en çok okunduğu halde en çok yanlış anlaşılan kitap hangisidir?” denilse, hiç tereddüt etmeden yine “Kur’an’dır” derim.

Oysa Kur’an, çelişkiden arındırılmışlık garantisi veren ve bunu açık ve net olarak beyan eden tek kitaptır.

Oysa Kur’an, “içinde hiçbir kuşku taşımayan” (*lâ raybe fihi*); yani kaynağı ve taşıdığı hakikatler açısından kuşkudan arındırılmışlık garantisi veren tek kitaptır.

Oysa Kur’an, kendisini defalarca “açık ve açıklayıcı” (*mubin*) olarak niteleyen bir vahiydir. Kur’an’ın kendisi için *mubin* sıfatını alması, muhataplarına açıkça ‘anlaşılma garantisi’ vermesi demektir.

Kur’an’ı Anlama Yöntemi, kaleme almakta olduğum Kur’an tefsirinin mukaddimesinden ibarettir. Bu eser, klasik anlamda bir “Tefsir Usulü” değildir. Özellikle öyle olması istenmemiştir. Zira bu eserin yazarının, hem “tefsir” teriminin geleneksel kullanımına, hem geleneksel tefsir usulünün içerik ve biçimine, hem de “usul” bahsinin konuşlandırıldığı yere ve ele alınış tarzına yönelik çekinceleri vardır. Bu çekinceler yeri geldikçe bu eserde dile getirilmiştir.

Tüm çekincelerim üç temel üzerine oturmaktadır:

1. Müslüman kültür havzasının taklit döngüsüne girmesi, tıpkı kızartma yağının mükerrer kullanımlarla kanserojen maddeye dönüşmesi gibi zehirli bir hal almış, Müslümanların algısını, aklını ve yaşamını zehirlemiştir.

2. Bu yüzden kendi havzamızın ürettiği dinî kültüre ilişkin tüm geleneksel birikim, bir tevbe ve istiğfar makamında, baştan sona acilen gözden geçirilmeli ve elenmelidir.

3. Dinî kültüre ilişkin tüm geleneksel birikimin elenmesinde kullanılacak olan elek ve mihenk taşı, eksiksiz ve tamamlanmış dinin ilahi referansı olan Kur'an olmalıdır.

Bu ümmetin en büyük problemi tefrikadır. Kaynağı birlemeden tefrika illetine çözüm bulmak imkânsızdır. İslam'ın sahibi Müslümanlar değil, yüce Allah'tır. Müslümanlar İslam'ın talibi olabilirler, sahibi değil. Din olarak İslam'ın imar planı ve ruhsatı da Allah'a aittir. Yüce Allah, bu dini son vahiy olan Kur'an ile tamamlamış ve mükemmel hale getirdiğini beyan etmiştir. Tamamlanmışın üzerine yapılacak her ilave, kaçak ve ruhsatsız yapı hükmündedir. Şehircilikte kaçak yapı ve ruhsatsız ilave, insanın bu dünyasını tehdit eden bir kanundışılık ve insan hakkı gasbidir. Allah'ın dinine yapılan kaçak yapı ve ruhsatsız ilave, insanın hem bu dünyasını hem ahiretini heba eden bir sapmadır ve Allah'ın hakkını gasba yeltenmektir.

Din binasının sahibi olan yüce Allah, bu binaya tek meşru kapı açmıştır. Yüce Allah'ın rahmet peygamberi Hz. Muhammed bu binaya o kapıdan girmiştir. Hz. Peygamber o kapıdan girmeden önce kitap nedir, iman nedir bilmezmiş, bunu Kur'an'dan öğreniyoruz. Bu binaya sonradan sağdan, soldan, arkadan, hatta gizli tünel kazarak alttan kaçak kapılar açılmıştır. Bu kaçak kapıları açanlardan bazıları, Allah'tan utanmadan Allah'ın açtığı tek meşru kapıya "buradan girilmez" levhası bile asabilmişlerdir. Allah'ın *mubîn* olarak vasfettiği Kur'an'ı, "biz anlayamayız", "siz anlayamazsınız" diyenler işte onlardır.

Sonunda “indirilmiş din”e paralel olarak bir de “uydurulmuş din” ortaya çıkmıştır. İndirilmiş dinin şarii Allah’tır. Bu din son vahyin son ayeti ile kemale ulaşmıştır. Fakat uydurulmuş dinin şarii, din üzerinden üretilen kültürdür. O, asla tamamlanmayacak, sürekli yapılan ilavelerle büyüyecektir. Bunun adını Kur’an, “Allah’a din öğretmek” şeklinde koymuştur. Müslümanların ürettiği kültüre ‘kültür’ olarak bakıldığı sürece hiçbir beis yoktur. Kültürsüz medeniyet olmaz. Fakat o ‘kültür’ dine dâhil edilip dinleştğinde, âdet ibadetteleşir, atalar putlaşır, bidat imanlaşır, taklit kutsallaşır, beşeri olan ilahi olana karışır ve din yozlaşır. Bu sorunun çözümü Kur’an’ın layığıyla anlaşılması ve yaşanmasına bağlıdır.

* * *

Sıradan bir mü’min “tefsir” deyince çekiniyor. Zira bu terim, sadece uzmanlarının konuşabileceği bir ihtisas alanı olarak görülüyor. Onun için bu kitabın adında “tefsir” yok. Onun yerine “anlama” var. Zira Kur’an’ı anlamak her mü’mine farzdır. Vahyi anlama sorumluluğu belli bir zümreye hasredilemez. Yine de geleneksel dil ile düşünenlere kitabın konusuna dair bir fikir vermek adına, parantez içinde (*Tefsir Usulü*) yazmanın yerinde olacağını düşündük.

Yöntem ve yönetime dair sorunlar Eski Yunan’dan beri revaçtadır. Yöntem konusuna eğilmekte İslam kültür havzası, komşu kültür havzalarına nispetle hep önde olmuştur. Batıda yönetime bir ‘sorunsal’ olarak dikkat çeken hiç kuşkusuz *Metot Üzerine Konuşmalar*’ın yazarı Descartes olmuştur. Biz biraz da modern Batının aklının çalışma biçimini bu eserden öğreniyor ve diyoruz ki: Demek ki yöntem sadece bir ‘bilme ve yapma yordamı’ değil, aynı zamanda bilen ve yapan öznenin aklının *nasıl* çalıştığını ele veren bir haritadır. *Nasıl* kelimesine dikkat çektim, zira o, ‘ne asıl?’ sorusundan bozmadır ve neyin asıl ve temel, neyin tali ve fer olduğu sorusunun cevabına dikkat çeker.

Çeker çekmesine de, yine de ilahi değil beşeri olan usul kurallarına toz kondurulmaz. Yenilikten söz edenlerin çoğu

füruda yeniliği kastederler, usulde yeniliğe cesaret edemezler. Oysa usulde yenilik acil bir ihtiyaçtır. Usulde yenilik yapmadan füruda yapılan yenilik, sorunu kökten çözmeyecektir. Eski usul ile füruda yenilik yapmak, ‘altı kaval üstü şeyhane’ deyimini hatırlatan bir garabet ortaya çıkaracaktır. Bu yüzden tüm sesimizle haykırmak istiyoruz: *Tecdid-i füru yetmez, tecdid-i usul elzemdir!*

Peki, neden birileri beşer ürünü olan usul kurallarına ‘ilahi kelam’ gibi dokunulmaz muamelesi yaparak etrafında bir ‘konfor alanı’ oluşturur? Oysa geçmişi sırf atalardan kaldığı için kutsamak, Kur’an’ın lanetlediği ‘atalar dini’ne ait bir gelenektir. Bunun adı ‘usul fetişizmi’dir. Yöntemsizlik ne kadar yanlışa, yöntem fetişizmi de o kadar yanlıştır. Zira usul/yöntem denilen şeyi koyan da yine insanlardır. Sonuçta her usul kuralı bir akli çıkarım (*istinbat*) sonucunda elde edilir. Elde edilen hemen her kuralın istisnaları olur. Tek bir ‘asıldan farklı ‘usul’ler çıkarılmasının sebebi de budur. Aynı asıldan geçmişte çıkarılan eski usuller olduğu gibi, gelecekte çıkarılacak yeni usuller de olacaktır.

Usul fetişizmine müptela olanlar, beşeri usullere ilahi imiş muamelesi yapmaya bayılırlar. Fakat onların bu hastalıklı tavrı, usulün beşeri olduğu, zamana maruz kaldığı, kendi zamanı ile mukayyet olduğu, tüm zamanlara hitap edemeyeceği gerçeğini değiştirmez.

Elinizde tuttuğunuz bu eser, usulde yenilenmenin nasıl olması gerektiğine dair atılmış çok mütevazı bir ilk adımdır. Yetersizdir, eksiktir, kusurludur. Ama iki şeyin de göstergesidir: Alınan riskin ve verilen emeğin... Alınan risk, “uydurulmuş din” tüccarlarının her tür ötekileştirme, itibarsızlaştırma ve şeytanlaştırma kampanyalarına en ahlaksız ve en çirkin biçimde devam edeceklerini bilmektir. Verilen emek ise ortadadır. Bunu dile getirmek bize düşmez. Sadece kadirbilir ve hamiyet ehli insanların takdirine bırakmakla yetiniyoruz. Ümmetin içine düştüğü şu yangından çıkmak için hiçbir risk almadan, dünkülerin birikiminin ardına sığınarak her yeni çıkışı taşıyan aymazları, Allah’a ve vicdan sahiplerinin vicdanına havale ediyoruz. Buna

geleneksel birikime sırtını yaslayıp, onun oluşturduğu konfor alanında bulunmanın rahatlığıyla, her yeni söylemi, 'eski' olmaktan başka hiçbir kerameti olmayan görüşlerle mahkûm etmenin keyfini süren akademya da dâhildir.

* * *

Bu eser beş bölümden oluşmaktadır:

1. *Bağlam.*
2. *Vahiy.*
3. *Anlam.*
4. *Dil-Lafız-Mana-Maksat.*
5. *Yorum.*

Bölümlerin içeriğine burada girmeyi gereksiz buluyorum. Bölümlerin bu şekilde sıralamasına gelince: *Bağlam*'ın, *Vahiy* konusunun önüne geçerek ilk sıraya yerleştirilmesi, bağlamın vahyin nüzul sebebi olmasındandır. Zira insan ve hayattan müteşekkil olan bağlam olmasaydı, onun sonucu olan Kur'an da inmezdi. *Bağlam* Kur'an ağacının ekildiği topraktır. Beş bölümün sonuncusu *Yorum*'dur. Zira *yorum*, sebebi *Bağlam* neticesi *Vahiy* olan sürecin son halkası, yani meyvesidir. *Yorum* meyvesi, *Anlam gövdesinden çıkan Dil-Lafız-Mana-Maksat* dallarında yetişir.

* * *

Eser baskıya girmeden önce, birçok dost ve tanıdık isim tarafından okundu. Eleştiri ve görüşlerinden istifade ettiğim bu dost ve tanıdık isimler arasından özellikle İbrahim Sarmış, Mehmet Okuyan, Şahin Güven, Fatih Okumuş, Adnan İnanç, Mehmet Birsin ve Ekrem Demir'in isimlerini yâd etmeliyim.

Kur'an'ı Anlama Yöntemi, geleceğe ilişkin büyük rüyam olan "Kur'an Nesli"nin oluşmasında küçük bir katkıda bulunursa, kendimi bahtiyar hissederim.

Ya Rab! Biz talep ettik! Sen nasip et! Âmin.

Mustafa İslâmoğlu

28 Ekim 2014, İstanbul